

ВПЛИВ ФАКТОРІВ ЗОВНІШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА НА ЕКОНОМІЧНУ БЕЗПЕКУ БУДІВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ

THE IMPACT OF ENVIRONMENTAL FACTORS ON THE ECONOMIC SECURITY OF THE CONSTRUCTION COMPANIES

Фісуненко Н.О.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри аналітичної економіки та менеджменту,
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

Сидоров О.А.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри аналітичної економіки та менеджменту,
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

Fisunenka Nadya

Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs

Sidorov Oleksandr

Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs

Стаття присвячена дослідженням впливу факторів зовнішнього середовища на економічну безпеку будівельних підприємств. Проаналізовано фактори впливу зовнішнього середовища на будівельні підприємства за результатами встановлено, що вони мають поділ на макросередовище та мікросередовище, безпосереднього (прямого) впливу та опосередкованого (непрямого) впливу.

Запропоновано віднести до основних факторів впливу зовнішнього середовища на економічну безпеку будівельних підприємств показники прямого впливу до яких відносяться: постачальники, конкуренти, споживачі, держава, профспілкові комітети, маркетингові посередники та контактна аудиторія підприємства. Також запропоновано в якості зовнішніх факторів опосередкованого впливу визначити: політичні, соціокультурні фактори, науково-технічний прогрес, екологічна безпека, демографічні та географічні чинники.

Ключові слова: фактори, зовнішнє середовище, економічна безпека, підприємство, середовище опосередкованого впливу, середовище прямого впливу, макросередовище, мікросередовище.

Статья посвящена исследованиям влияния факторов внешней среды на экономическую безопасность строительных предприятий. Проанализированы факторы влияния внешней среды на строительные предприятия в результате установлено, что они поделены на макросреду и микросреду, непосредственного (прямого) воздействия и косвенного (непрямого) действия.

Предложено отнести к основным факторам воздействия внешней среды на экономическую безопасность строительных предприятий показатели прямого воздействия к которым относятся: поставщики, конкуренты, потребители, государство, профсоюзные комитеты, маркетинговые посредники и контактная аудитория предприятия. Установлено, также что внешним факторов косвенного влияния являются: политические, социо-культурные факторы, научно-технических прогресс, экологическая безопасность, демографические и географические факторы.

Ключевые слова: факторы, внешняя среда, экономическая безопасность, предприятие, строительство, среда косвенного воздействия, среда прямого воздействия, макросреда, микросреда.

The article is devoted to the study of the influence of environmental factors on the economic security of construction enterprises. The factors of the influence of the external environment on construction enterprises have been analyzed, as a result, it has been established that they are divided into a macro-environment and a micro-environment, direct (direct) impact and indirect (indirect) action.

It is proposed to refer to the main factors of the impact of the external environment on the economic security of construction enterprises indicators of direct impact, which include: suppliers, competitors, consumers, the state, trade union committees, marketing intermediaries and the contact audience of the enterprise.

The content of the factors of direct influence, suppliers, on the activities of the enterprise, namely, the dependence of the construction organization on the quality, quantity and timeliness of the materials or services provided, necessary for its, functioning, is disclosed. The influence of the consumer on the activities of a construction company is determined, which is carried out by signing contracts, paying for work or services under concluded contracts.

The features of the influence of competitors are established, taking into account such parameters as: the number of firms specializing in the production of similar types of work (services), the growth rate of the industry, the degree of concentration of the industry, the price structure in the industry, the level of profit margins. The influence of the state and the trade union committee and found that the main influence of the state and its organs on the financial position of the company is realized through the establishment of the level of taxes and the size of subsidies, capital investments, and the contact with the union, in fact, the company provides its workforce. The impact of which in the future will help assess the associated threats or benefits to the economic security of construction enterprises.

It is also proposed to include as external factors of indirect (indirect) impact on economic security: political, socio-cultural, scientific and technological progress, environmental safety, demographic and geographical factors. These factors are more complex and unpredictable, variable and uncertain. It is generally accepted that indirect impact factors do not significantly affect the activities of enterprises, but their impact in the future will help to assess the associated threats or benefits to the economic security of construction enterprises.

Key words: *factors, the external environment, economic security, enterprise, building, Wednesday indirect effects, the environment directly impacts macro-environment, micro-environment.*

Постановка проблеми. Будь яка організація функціонує в середовищі. Кожна дія будь-якої компанії можлива лише в тому разі, якщо середовище допускає його здійснення. Зовнішнє середовище є джерелом ресурсів, які необхідні для функціонування та діяльності підприємства, а особливо це стосується будівельної галузі. Організація знаходиться в режимі постійного обміну з зовнішнім середовищем, таким чином забезпечуючи свою діяльність, яка впливає саме на економічну безпеку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням питання забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства, методичних та практичних аспектів економічної безпеки будівельних підприємств займалися багато вітчизняних та зарубіжних вчених, а саме: Ареф'єва О.В., Васильців Т.Г., Верхоглядова Н.І., Гесць В.М., Кизим М.О., Клебанова Т.С., Черняк О.І., Конова І.В., Линовицька С.А., Лопатовський В.Г., Радіонов О.В., Черкасов А.В., Фоміна М.В. Незважаючи на значний внесок вчених-економістів ціла низка питань пов'язаних саме з впливу факторів зовнішнього середовища на економічну безпеку залишається актуальним і потребує досліджень.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Для будь якого підприємства, як внутрішнє та і зовнішнє середовище впливає на його ефективність. Однією з проблеми будівельних підприємств є те, що необхідно чітко усвідомлювати які саме, які фактори необхідно враховувати при визначенні зовнішнього середовища. Треба вибрати саме ті фактори, від яких залежить безпосередній успіх підприємства.

Формулювання цілей статті. Метою статті є встановлення факторів впливу зовнішнього середовища на забезпечення економічної безпеки будівельних підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Найчастіше забезпечення економічної безпеки

трактують як протистояння, захист від різноманітних економічних злочинів (пограбування, шахрайство, фальсифікація, підпали, недобросовісна конкуренція, промислове та комерційне шпигунство, інформаційна безпека тощо). Безсумнівно, ці загрози дуже важливі і повинні постійно аналізуватись та враховуватись, але поняття економічної безпеки підприємства має набагато ширше значення.

Яктверджують в своїх дослідженнях Л.І. Федулова, І.В. Сокирник, В.В. Стадник, М.А. Йохна, О.С. Новикова, Є.Г. Рясних «зовнішнє середовище – це сукупність господарських суб'єктів, економічних, суспільних і природних умов, національних і міждержавних інституціональних структур та інших зовнішніх (відносно підприємства) умов і чинників, що діють у глобальному оточенні» [8].

Головною відмінністю факторів внутрішнього середовища від зовнішнього є те, що перші повністю залежать від дій менеджменту організації, і їх наслідки є результатом його роботи, а другі не знаходяться в стані безпосереднього контролю фірми. Межа між цими факторами іноді дуже тонка, і знаходиться вона на перетині між повноцінною можливістю впливати на той чи інший фактор та не можливість це зробити.

Інструментом, який допомагає менеджеру контролювати вплив зовнішнього середовища є аналіз навколишнього середовища.

Аналіз ділового навколишнього середовища необхідний «для передбачення майбутніх процесів його розвитку. Це дає змогу своєчасно вживати заходи щодо адаптації до змін у зовнішньому середовищі на основі розробки і реалізації стратегічних рішень на вищому рівні управління» [6].

Аналіз навколишнього середовища є базою макроекономічних, соціально-політичних, виробничих і технологічних прогнозів, служить для оцінювання довгострокових можливостей організації в умовах передбаченого розвитку

відповідних процесів. Передбачення загроз і сприятливих можливостей є передумовою своєчасної розробки ситуативних планів на випадок їх виникнення, що полегшує формулювання стратегії, яка б давала організації можливість досягти цілі її розвитку і перетворити несприятливі обставини у вигідні умови функціонування [9; 1].

З плином часу важливість та впливовість зовнішнього середовища тільки виросла. В умовах, що склалися на ринку підприємство повинно не просто призвичаїтися до зовнішнього середовища, адаптуючи свою внутрішню структуру та модель поведінки на ринку, а активну формувати умови своєї зовнішньої діяльності виявляючи в зовнішніх факторах загрози та можливості.

Стосовно питання, які саме фактори необхідно враховувати при визначенні зовнішнього середовища є багато дискусій, але переважна більшість науковців схиляється до думки, що на практиці неможливо врахувати абсолютно всі аспекти зовнішнього середовища. Цьому є ціла низка причин, об'єднавши які можна визначити три основні:

- не всі фактори є завчасно відомі, їх діяльність може виникнути несподівано (введення нового закону або податку). Ця причина є дуже актуальна саме для будівельної організації, бо тривалість виконання робіт є відносно довга в порівнянні з іншими галузями, і вже під час виконання робіт може з'явитися новий, непередбачуваний фактор, який може вплинути на діяльність підприємства;

- завжди існує низка факторів, які хоч і існують, але не враховуються за браком аналітичної та статистичної інформації;

- частина факторів, про які підприємство знає, свідомо ігноруються так як їх наявність не несе за собою загроз чи можливостей.

Зовнішні фактори не є схожі між собою за природою та характером. У сучасній економічній літературі зовнішнє оточення розглядається як складна багаторівнева структура, елементи кожного рівня якої формуються під впливом власних (специфічних) факторів та по-різному (за силою та напрямом) впливають на діяльність підприємства. Існує декілька варіантів їх тлумачення.

Перший варіант – це поділ на макросередовище (умови ведення господарювання, так звана «атмосфера» бізнесу, чинники що опосередковано впливають на підприємство) та мікросередовище (чинники, які здійснюють безпосередній вплив на конкретне підприємств).

Другий варіант передбачає розподіл на фактори прямого і непрямого впливу на підприємство.

Середовище безпосереднього (прямого) впливу включає в себе ті фактори, які безпосередньо впливають на діяльність підприємства.

Середовище опосередкованого (непрямого) впливу включає в себе фактори, які не здійснюють безпосереднього впливу на підприємство, але своїм існування впливають на його функціонування.

Треба зазначити, що наведені варіанти класифікації є схожими між собою, але, на нашу думку, використання другого варіанту для опису зовнішнього середовища підприємства буде більш коректним та вдалим.

Пропонуємо схематично розглянути систему факторів зовнішнього середовища на економічну безпеку підприємства (рис. 1).

Розглянемо та проаналізуємо фактори, які входять до середовища безпосереднього впливу.

Постачальники – це фізичні або юридичні особи, котрі забезпечують підприємство різними видами ресурсів та послуг. При розгляді будівельної організації необхідно також зазначити, що підприємству може знадобитись допомога послуг, цілого ряду спеціалізованих підприємств, які зазвичай працюють на умовах аутсорсингу (науково-дослідницькі інститути, підприємства теплоенергетичного постачання, підрядні будівельно-монтажні організації, транспортні підприємства, ремонтні та складські підприємства) [7; 9].

Прикладом прямого впливу постачальників на діяльність підприємства є залежність будівельної організації від якості, кількості та своєчасності наданих матеріалів чи послуг, необхідних для її функціонування.

Особливістю саме будівельної галузі є те, що для реалізації деяких видів робіт підприємство вимушене запрошувати велику кількість постачальників, деяких брати собі в підрядники, бо фронт робіт в будівельній галузі дуже великий,

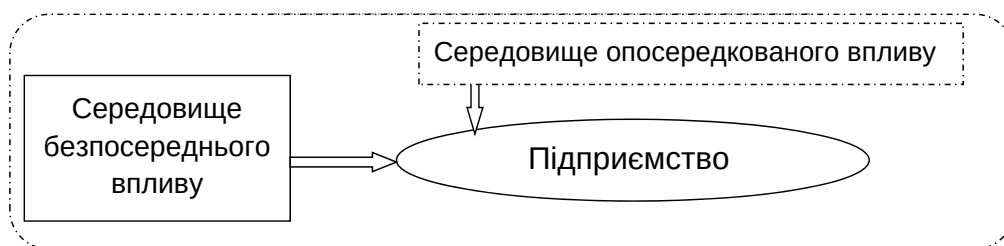

Рис. 1. Система факторів зовнішнього середовища

Джерело: побудовано автором на основі джерел [1; 6; 8]

і виконувати всі роботи одній фірмі майже на можливо. Особливо це стосується будівництва великих об'єктів, чи інших широкомасштабних замовлень.

В даному випадку якість виконання цих робіт є дуже важливою, і це ще раз підкреслює вплив на результат діяльності підприємства, в тому числі і фінансовий, такого фактора зовнішнього середовища як постачальники.

На сьогодні досліджено основні проблеми розвитку галузі будівництво з огляду на забезпечення їх інвестиційними ресурсами та встановлено основні проблеми, що перешкоджають розвитку галузі будівництво та підприємствам будівельної сфери в Україні [9]. Але не зважаючи на дослідження кількості та основних напрямів діяльності будівельних підприємств постійно існують все нові і нові фактори впливу.

Наступним фактором середовища безпосереднього впливу є споживачі. В якості споживачів продукції та послуг будівельних організацій частіше усього виступають замовники.

Один з найвідоміших фахівців з управління В.Г. Лопатовський у своїх творах, описуючи мету організації, виділяв, на його думку, єдину головну мету бізнесу – створення споживача. Під цим розуміється наступне: самовиживання і виправдання існування організації залежить від її здібності знаходити споживача результатів її діяльності і задовольняти його запити [5].

За останні 30 років будівельна галузь як і саме поняття споживача в цій галузі зазнали значних змін. Причина є абсолютно об'єктивною – це відхід від планової економіки та перехід до ринкової моделі господарювання. На сьогодні головним замовником на будівельному ринку України є фізичні або юридичні особи, а не держава як це було за часів планової економіки.

Знову ж таки існує специфіка в будівельній галузі в плані споживача. Продукція випускається у відповідності до підписаних контрактів, тобто вона уособлює замовлення для конкретного замовника. Але зважаючи на складну економічну ситуацію та згадуючи нещодавні фінансові кризи, спеціалісти радять звертати свою увагу не тільки кількість контрактів, але і на платоспроможність споживача.

Тобто, вплив споживача на діяльність будівельного підприємства здійснюється шляхом підписання контрактів та оплати робіт чи послуг за цими контрактами.

Наступним фактором є конкуренти. Для будь-якої сфери діяльності важко переоцінити вплив конкурентів. Загальновизнаним є факт що саме конкуренція як основа ринкової економіки є рушієм прогресу та, як результат, забезпечує максимальний рівень задоволеності споживача. Але з точки зору бізнесу, конкуренція – це перш за все постійна боротьба не тільки за споживача, але і за ресурси, капітал, технології. Керівництво кожної фірми чітко усвідомлює, що якщо не задовольняти потреби споживачів як мінімум

так само як це роблять конкуренти, підприємство очікує фінансовий крах.

С.А. Линовицька у своїх працях висловила таку думку, що у багатьох випадках не споживачі, а саме конкуренти визначають, якого роду результати діяльності можна продати і яку ціну можна запросити [6]. Недооцінка конкурентів доводять навіть великі компанії до значних втрат і до криз.

Загалом, фактор конкуренції оцінюється для підприємства враховуючи такі параметри: кількість фірм, що спеціалізуються на виробництві схожих видів робіт, темпами росту галузі, ступінь концентрації галузі, цінова структура в галузі, рівень норми прибутку тощо.

Одним із найвпливовіших факторів зовнішнього середовища як прямого середовища так і опосередкованого є держава. Як відомо, держава в ринковій економіці здійснює на підприємства як непрямий вплив, перш за все через податкову систему, державну власність і бюджет, так і пряме – через законодавчі акти. Так наприклад, високі ставки податків істотно скорочують активність фірм, їх інвестиційні можливості і штовхають до того, що підприємство занижує власні доходи. З іншої сторони, зниження ставок податків сприяє залученню додаткового капіталу, призводить до пожвавлення підприємницької діяльності.

Таким чином, за допомогою податків держава може здійснювати управління розвитком потрібних напрямів в економіці. Але найчастіше цей чинник відносять саме до сфери прямого впливу [8].

Це дуже важливий фактор для будь-якого підприємства так в будь-якому середовищі, саме тому його особливо варто враховувати при аналізі зовнішнього середовища. При нестабільній законодавчій системі або при дуже частій її зміні, підприємства не мають можливості свою діяльність на найближчу перспектив, це призводить до того що підприємство буде нести збитки.

Таким чином, можна зробити висновок, що основний вплив держави та її органів на фінансове положення підприємства реалізується шляхом встановлення рівня податків та розміром дотацій і капітальних вкладень у ту чи іншу галузь економіки. Хоча беззаперечно, це далеко не всі канали впливу.

Ще одним із елементів прямого впливу прийнято вважати профспілкові комітети. Але треба зазначити, що цей елемент має занадто малий вплив в реаліях української економіки.

Якщо розглядати саме будівельну галузь то слід визначити ще такий фактор як маркетингові посередники. Маркетингові посередники – фірми, які допомагають підприємству в плані реалізації та пошуку замовників. В будівельній галузі до них відносяться фірми-посередники та рекламні агенції, які співпрацюють з будівельною організацією. Як було вже зазначено, будівельні фірми

значно залежать від кількості замовлень, так званого «портфеля замовлень», і результатом діяльності маркетингових посередників є як раз кількість цих замовлень, тобто наявність роботи для підприємства, що буде згодом виражено в грошовому винагородженні [10].

Ще одним фактором безпосереднього впливу, який можна знайти в спеціалізованій науково-практичній літературі є контактні аудиторії. При тлумаченні цієї категорії пропонуємо скористуватися визначенням видатного «гуру» маркетингу Ф.Котлера. За його словами, контактні аудиторії підприємства – це будь-яка група, яка проявляє реальний або потенційний інтерес до організації або впливає на її здатність досягати зазначених цілей. В будівельній галузі України, на нашу думку, є такі контактні групи: засоби масової інформації та внутрішні контактні групи, до яких відносяться працівники та службовці конкретного підприємства. Оцінюю впливу контактних аудиторій є ступінь позитивного або негативного відношення до діяльності того чи іншого підприємства.

Середовище опосередкованого (непрямого) охоплює матеріально-технічні умови, суспільні відносини та інституції та інші чинники, що не мають безпосереднього впливу на підприємство. Ці чинники є складнішими та мають непередбачуваний, варіативний та невизначений характер. Прийнято вважати, що фактори непрямого впливу не так суттєво впливають на діяльність фірми. До основних з них, за якими підприємство має уважно стежити й правильно оцінювати пов'язані з ними загрози чи зиски під час вироблення підприємницької стратегії належать: економічні, політичні, соціокультурні, науково-технологічні, екологічні й деякі інші [2].

Загальний стан економіки та тенденції її розвитку час від часу змінюють економічне середовище господарювання. При аналізі впливу цього фактора необхідно звертати уваги на такі чинники як інфляція, рівень зайнятості населення, рівень доходів та платоспроможності населення тощо. В залежності від цих факторів та економічних умов що створилися на ринку, кожне підприємство корегує стратегію своєї діяльності. Для однієї фірми зміни можуть поліпшити стан справ, в той час як для іншої можуть привести її до банкрутства.

Під соціокультурними факторами розуміють так життєві цінності, традиції, норми поведінки, менталітет, які сформувались в конкретному суспільстві та впливають на прийняття управлінських рішень. Прикладом впливу соціокультурного фактора може бути характер замовлення. Наприклад раніше, при будівництві житлової будівлі, замовники мало приділяли увагу її екологічності та економічності, з плином часу ситуація змінилась, і тепер все більше уваги приділяється екологічності та практичності будівлі, а не тільки квадратурі замовлення.

Політичні чинники. Ці чинники є абсолютно унікальні для кожної країни. Ці фактори мають постійно бути в полі зору менеджменту фірми. Зміни політичного курсу країни, акцент на більшому співробітництві з одними країнами, та санкціонування чи обмеження діяльності з іншими має великий вплив на підприємства, особливо якщо це підприємства з іноземними інвестиціями. При будь-якій зміні в політичній ситуації не може бути такого варіанту, щоб абсолютно всі представники ринку виграли від цього. В результаті глобалізації, тісних економічних зв'язків бізнес має справу з величезною кількістю контрагентів з різних країн світу. Також ця проблема актуальна і для державних компаній, низка таких вітчизняних компаній має дуже вузьку клієнтську базу і у разі негативних змін вони просто позбудуться єдиного ринку збуту. Треба зазначити, що більший вплив від політичних чинників мають країни що розвиваються до яких досі відносяться і наша держава.

Підсумовуючи, можна зробити висновок, що рівень впливу політичних факторів можна оцінити за наступними чинниками: рівень політичної стабільності, періодичність зміни політичних напрямків розвитку держави, політика захисту національного виробника, рівень корупції.

Ще одним представником середовища непрямого впливу є науково-технічний прогрес. Від якості устаткування, модернізації та впровадження нових технологій залежить якість продукції, ціна продукції і час використаний на її виробництво. Підприємства будівельної галузі використовують дуже широкий спектр машинного устаткування, так як фронт робіт під час будівництва є значно широким. Саме тому, для будівельних організацій питання науково-технологічного прогресу настільки актуальне. Також поліпшення якості знарядь в праці галузі будівництва в наслідок науково-технологічного процесу несе і соціальний ефект, бо продукти цієї галузі це будівлі, дороги, промислові підприємства, тобто те без чого цивілізоване суспільство не може існувати. За браком фінансування, українські підприємства, на жаль, не можуть використовувати передові розробки техніки та устаткування, але вони цього постійно прагнуть, бо усвідомлюють всю важливість НТП. Для будівельної організації вплив науково-технічного процесу можна охарактеризувати наступними показниками: рівень використання матеріалів та технологій, рівень машин та механізмів які має на озброєнні фірма, рівень нематеріальних активів підприємства. Оцінивши ці параметри можна дати оцінку рівню науково-технічного прогресу [5].

Наступним фактором зовнішнього середовища є екологічна безпека. В ситуації в якій опинилося людство, приймаючи рішення про ті чи інші технологічні аспекти випуску продукції, необхідно оцінювати не лише те як технологія виготовлення продукції вплине на довкілля, але

і як після закінчення експлуатаційного терміну забезпечити процес утилізації продукції, щоб не завдати шкоди природі й людині.

До основних факторів впливу на довкілля, які слід враховувати і прогнозувати в підприємницькій діяльності, належать: обсяги викидів у середовище забруднюючих та отруйних речовин; рівень фізичного (електромагнітного, радіаційного, теплового) впливу на середовище; надійність і соціально-екологічна безпека виробничих систем і великих технологічних утворень - гідротехнічних споруд, газо- і нафтогонів, тунелів тощо; кількість і якість продукції, що виготовляється, її безпечність і утилізаційна придатність; стан природного середовища, в якому розташоване підприємство (до й після реалізації запланованої стратегії розвитку) й розміри можливих незворотних негативних наслідків. Будівельна галузь також причасна до зміни екологічного стану ділянки, на якій проводяться роботи. Прикладом може бути зрізання верхнього покроя землі, для розчистки території чи вирубка зелених насаджень та лісу, що перешкоджають роботі. Відповідно до законодавства України, підприємство несе повну відповідальність за нормативне використання флори і фауни, а також за дотримання норми викидів шкідливих речовин в атмосферу. Варто зазначити, що в Україні, на відміну від низки закордонних країн, до сих пір порушення екологічної норми не караються жорсткими фінансовими санкціями та штрафами.

Демографічні чинники часом також відносять до середовища опосередкованого впливу. Відштовхуючись від назви, тут мова йде по кількості

населення, яка одночасно виступає споживачем (покупцями) та виробниками (робітниками) будівельних робіт та послуг.

Географічні чинники. Ці чинники мають доволі високий вплив на промислові підприємства, бо близькість до ресурсів дає змогу виготовляти свою продукцію, або для сільськогосподарського сектору, де клімат має значуще місце в плануванні яку саме продукцію слід вирощувати. Будівельні організації мають дещо інший характер і географічні чинники не є такими важливими як для багатьох інших сфер виробництва. У зв'язку з цим для кожного випадку розробляється індивідуальний конструкторсько-виробничий план, який враховує: рельєф, вітрове навантаження, сейсмічну залежність, температурний режим тощо.

Тобто не існує встановлено переліку як саме географічне місцезнаходження впливає на діяльність підприємства, бо абсолютно кожний проект унікальний і для нього розробляється власна структура будівництва [4].

Висновки. Враховуючи проведені дослідження можна стверджувати, що вплив факторів зовнішнього середовища на економічну безпеку будівельних підприємств має суттєвий вплив на забезпечення оцінки загроз та ризиків фірми. Підприємство повинно враховувати, як сильно нове оточення відрізняється від більш звичного, в звичній для ній країні та вирішити як слід змінити практику ведення бізнесу в нових умовах, з метою уникнення хибних рішень. Це складне завдання, але у разі успіху значно підвищує рівень організації, виводячи її на міжнародну арену.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Ареф'єва О.В. Наукові основи формування економічної безпеки підприємств. *Недержавна система безпеки підприємства як суб'єкт національної безпеки України* : збірник матеріалів наук.-практ. конф. Київ, 16–17 травня 2001 р. Вид-во Європейського ун-ту фінансів, інформаційних систем, менеджменту і бізнесу, 2003. С. 49–53.
2. Васильців Т. Г. Економічна безпека підприємництва України: стратегія та механізм зміцнення : монографія. Львів: Вид-во «Арал», 2008. 386 с.
3. Геєць В.М., Кизим М.О., Клебанова Т. С, Черняк О.І. Моделювання економічної безпеки: держава, регіон, підприємство. Харків : ВД «ІНЖЕК», 2006. 240 с.
4. Линовичка С.А. Методи оцінки ефективності пристосування вітчизняних підприємств до змін зовнішнього середовища. *Актуальні проблеми економіки*. 2006. № 5. С. 49 – 57.
5. Лопатовський В.Г. Аналіз зовнішнього середовища підприємства : характерні риси та перспективи проведеного. *Хмельницький національний університет*. 2015. Випуск 2. С. 179–184.
6. Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності : підручник / За ред. О.А. Кириченка. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ : Знання. 2008. 518 с.
7. Радіонов О.В., Черкасов А.В. Формування та розвиток економічної безпеки підприємства : монографія. Луганськ : «Янтар». 2011. 316 с.
8. Федулова Л.І., Сокирник І.В., Стадник В.В., Йохна М.А., Новикова О.С., Рясних Є.Г. Менеджмент організації : підручник / За заг. ред. Л.І. Федулової. Київ : Либідь. 2004. 448 с.
9. Фісуненко Н.О. Стан і тенденції розвитку галузі будівництва. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2018. Вип. 3 (65), ч. 1. С. 46–51.
10. Фоміна М.В. Проблеми економічного безпечного розвитку підприємств: теорія і практика : Монографія. Донецьк : Дон дуєт, 2005. 140 с.

REFERENCES:

1. Arefyeva O.V. (2001) Naukovi osnovy formuvannya ekonomichnoyi bezpeky pidpryyemstv. [Scientific bases of formation of economic security of the enterprises]. Proceedings of the *Nederzhavna systema bezpeky pidpryyemstva yak subyekt natsional'noyi bezpeky Ukrayiny* (Kyiv, May 16–17, 2001). Kyiv. Published by the European University of Finance, Information Systems, Management and Business, pp. 49–53.
2. Vasylytsiv T.H. (2008) Ekonomichna bezpeka pidpryyemnytstva Ukrayiny: stratehiya ta mekhanizm zmitsnennya : monohrafiya [Economic security of Ukrainian entrepreneurship: strategy and mechanism of strengthening]. Lviv: Aral Publishing House. (in Ukraine). 386 p.
3. Heyets' V.M., Kyzym M.O., Klebanova T. S, Chernyak O.I. (2006) Modelyuvannya ekonomichnoyi bezpeky: derzhava, rehion, pidpryyemstvo [Modeling of economic security: state, region, enterprise]. Kharkiv: VD «INZHEK» (in Ukraine). 240 p.
4. Lynovycka S.A. (2006) Metody ocinky efektyvnosti prystosuvannya vitchyznjanyh pidpryyemstv do zmin zovnishn'ogo seredovyshha [Methods for assessing the effectiveness of adaptation of domestic enterprises to changes in the external environment]. *Aktual'ni problemy ekonomiky*, no. 5, pp. 49–57.
5. Lopatovskiy V.G. (2015) Analiz zovnishnogo seredovyshha pidpryyemstva: harakterni rysy ta perspektyvy provedennja [Analysis of the external environment of the enterprise: characteristics and prospects]. Hmelnyc'kyj nacional'nyj universytet. Vol. 2, pp. 179–184.
6. Menedzhment zovnishnoekonomichnoi dijalnosti (2008) [Management of foreign economic activity]. Pidruchnyk. Za red. O.A. Kyrychenka. 2-ge vyd., pererob. i dop. Kyiv: Znannja. 518 p.
7. Radionov O.V., Cherkasov A.V. (2011) Formuvannya ta rozvytok ekonomichnoi' bezpeky pidpryyemstva: Monografija [Formation and development of economic security of the enterprise]. Lugansk: «Jantar». 316 p.
8. Fedulova L.I., Sokyrynyk I.V., Stadnyk V.V., Yokhna M.A., Novykova O.S., Ryasnykh Ye.H. (2004). Menedzhment orhanizatsiy [Management of Organizations]. Pidruchnyk / Za zah. red. L. I. Fedulovoyi. Kyiv: Lybid. 448 p.
9. Fisunencko N.O. (2018). Stan i tendentsiyi rozvytku haluzi budivnytstvo. [Status and development trends of the construction industry]. *Problemy systemnoho pidkhodu v ekonomitsi*, vol. 3 (65), ch. 1, pp. 46–51.
10. Fomina M.V. (2005). Problemy ekonomichnoho bezpechnoho rozvytku pidpryyemstv: teoriya i praktyka: Monohrafiya. Donetsk: Don duet. 140 p.